

Estetická stránka krajinného rázu

Estetické otázky v hodnocení krajinného rázu jsou podle znění zákona č. 114/1992 Sb. zastoupeny zejména **harmonickým měřítkem a harmonickými vztahy** v krajině.

Jako významný předpoklad harmonického působení krajiny, harmonického měřítka a harmonických vztahů vnímá Vorel (1999) následující rysy prostorového uspořádání prvků krajiny:

1. Prostorové vymezení vnímané krajinné scény

Obraz krajiny je tvořen dílčími prostorovými scénami, vnímaných z dílčích prostorů. Tyto prostory mohou mít různou velikost a různý charakter. Může se jednat o prostory konkrétního tvaru, jakési "místnosti v krajině", jsou vymezeny často okraji lesních porostů, okraji zástavby a terénními horizonty. Příznivým dojmem působí jasně a zřetelně vymezené - ohraničené prostory s výraznými horizonty, s průhledy do sousedních prostorů, s výhledy na dominanty, s řazením horizontů ve více plánech.

2. Formy, rozměry, proporce a měřítko prostorů

Formy prostorů, jejich velikost, proporce rozměrů volných ploch a výšek hmot, které vymezují prostor, patří k těm rysům prostorového uspořádání, které jednoznačně ovlivňují pocity návštěvníků. Např. protáhlý, tzv. koridorový prostor, vymezený tmavými hmotami lesa, který má průhled do prosvětleného volnějšího prostoru, navozuje pocit zvědavosti a očekávání dalšího zážitku. Pohyb návštěvníka se urychluje. Vstup do rozlehlého osluněného prostoru může vyvolat pocit uvolnění a radosti. Po celkovém zorientování se v novém prostoru následuje detailnější vnímání jeho partií, průhledů a dalších vazeb, vnímání vůně, tepla, vánku.

Rovněž rozměry prostoru ovlivňují pocity pozorovatele při jeho vnímání. Je to dáno m.j. i schopnostmi lidského oka. Pocit důvěrnosti prostoru navozuje jeho hloubka (cca do 25 m), kdy je možno rozeznat osoby a rozlišit obličeje. Do vzdálenosti cca 130 m je možno rozlišit pohyb člověka. Prostor začíná být velký, neosobní. Vzdálenost 200 - 300 m je hranicí vymezení prostoru, který člověk chápe jako "svůj" prostor, prostor, který může „užívat a kontrolovat“.

Výsledné pocity z vnímaného prostoru velmi silně ovlivňují proporce hloubky volných otevřených ploch a výška hmot, vymezujících prostor (nejčastěji terénu, porostů nebo zástavby). Je možno říci, že při poměru 1 : 1 až 1 : 2 vzniká charakter uzavřenosti. Pohledový paprsek, označující předěl mezi hmotou vymezující prostor (horizontem) a oblohou svírá úhel 30'. Při poměru 1 : 3 se prostor otevírá. Úhel pohledového paprsku viditelnosti oblohy je 18'. Při poměru 1 : 4 a menším se pocit uzavřenosti prostoru ztrácí. Z literatury je známo, že vnímání a hodnocení prostorových dimenzí a proporcí závisí na psychických a fyzických vlastnostech člověka.

Krajina je prostředím pro život člověka, které nese všudypřítomné stopy lidské činnosti. Je prostředím pro jeho život - obývání, obživu, rozptýlení a odpočinek. Základním modulem měřítka krajiny je proto velikost člověka, jeho psychické, fyzické a sociální vlastnosti.

Měřítka krajiny je vedle dimenzionálních a proporčních vztahů k měřítku člověka (též tzv. "**měřítka estetické**") určováno i vztahy rozměrů prvků k jejich funkci, k technickým, provozním a ekonomickým požadavkům (tzv. "**funkční měřítko**").

Měřítka prostoru se zdá být srozumitelné, jestliže pozorovatel může porovnat různé rozměry, např. se známou velikostí stromů, v parku s rozměry schodišť a balustrád.

Měřítkové vztahy jsou dány vztahem měřítka celku k jeho jednotlivým prvkům. To je velmi důležité pro zachování harmonického měřítka celku, resp. krajiny. Pokud se zvětšuje

měřítka jednotlivého prvku, mění se - roste i měřítko celku a naopak. Tím se dostáváme k podstatnému pojmu harmonického měřítka krajiny, uvedeném v § 12.

Harmonické měřítko krajiny je dáno harmonickým souladem měřítka prostorové skladby krajiny (celku) s měřítky staveb, zařízení a hospodářské činnosti (prvků).

3. Rozlišitelnost a jedinečnost krajinné scény

Příznivé působení krajinné scény se velmi silně opírá o výraznost a působivost, neopakovatelnost a jedinečnost. Tyto hodnoty jsou závislé na jedné straně na konfiguraci prvků krajinné scény, na druhé straně na intenzitě emotivního zážitku pozorovatele, na asociacích, které vnímaná scéna vyvolává a na myšlenkovém (většinou podvědomém) hodnocení.

Co přispívá k rozlišitelnosti a jedinečnosti krajinné scény? Významnou roli hraje účinek dominantního prvku. V jednotvárné krajině bez výrazných prvků a partií se pohled pozorovatele nemá čeho zachytit, pozorování krajinné scény je bezvýsledné, vyvolává psychickou únavu a pocit nespokojenosti. Symbolem, znakem pozorované scény může být dominantní prvek, který sám o sobě může být dostatečně atraktivní a jedinečný.

Vnímaná prostorová scéna, která pozorovatele upoutá nápadnou a zapamatovatelnou strukturou nebo neobyčejným charakterem, vzhledem, vůní, zvukem některého přírodního nebo umělého prvku (skupina stromů, keřů, vodopád, skála, kaple, kostel, mlýn) má zpravidla **estetickou hodnotu**. Je to nejenom tím, že je scéna ozvláštěna, že může vyvolat příjemný pocit zájmu, údivu, překvapení, ale že také vyvolává pocit zapamatovatelnosti, srozumitelnosti, orientace v prostoru, ztotožnění se - identifikace pozorovatele s krajinou.

Provázanost estetiky krajiny a harmonie vnímá i popisuje i Nauman (1999). Říká, že dobrá, nebo harmonická krajina je (alespoň v našem klimatu a terénu) vlastně jen **správný poměr několika základních krajinotvorných složek**, či komponent, jež pak můžeme zhruba rozdělit do tří kategorií:

1. Na ty, jež pohled umožňují, krajinu otevírají a činí je přehlednou (vodní hladiny, pole, louky a vyhlídkové body).
2. Ty, jež pohledu brání a krajinu uzavírají, ale dělají ji intimní (vysoká zeleň, krajinný reliéf – horizont).
3. Ty, jež krajinu doplňují a zbytnují (obytné stavby, boží muka, cesty, atd.).

Tento poměr je různý v různých typech krajin.

To však pro charakteristiku krajiny nestačí: je tady ještě otázka distribuce, **měřítka jednotlivých elementů**, či míra její monumentality. Proto je nutné u všech krajinotvorných komponent sledovat distribuční koeficient, vyjádřený zlomkem. Bude-li pak v našem případě koeficient 1/100, pak to znamená, že v daném území žádná plocha nepřesahuje 1/100 celkové plochy určité složky. Krajina, má-li být obyvatelná, musí být přiměřená a to především nám, jací skutečně jsme. (Což platilo do poloviny minulého století.)

V neformální (a bohužel málo reprezentativní) anketě pořádané už před lety mezi přáteli architektky, výtvarníky a krajináři došel Nauman (1999) v otázkách esteticky krajiny k těmto rámcovým závěrům:

- a) **Optimální pro bydlení je maximálně dvou etážový dům s podkrovím**, tedy do výšky deseti metrů. Bydlení ve vyšším poschodí než třetím připouštělo cca 32 % preferovalo však pouze 7 %. Určité procento respondentů také připouštělo pro obchodní a administrativní funkce budovy větší výšky do šesti pater; v žádném, případě však nepřevyšující výšku vzrostlých stromů první velikosti. Vyšší stavby

byly přípustné, dokonce vítané, ale pouze jako architektonicko krajinné dominanty (věže kostelů, katedrály, rozhledny), nesmí si tedy konkurovat, vzájemně se tísnit a měnit tak radikálně měřítko životního prostředí.

- b) Největší procento shledávalo jako pocitově optimální, když **architektura**, technické dílo zabíralo přibližně **9 - 12 % standardního zorného pole** a **zbytek vyplňovala zeleň**; (u obzíráního pole byla tato procenta nižší). Zde se však údaje lišily jednak podle kvality architektury jednak podle toho se hodnocení provádělo na snímcích, nebo přímo na místě.
- c) Třetí otázka se týkala ryze technických děl a užitkových staveb jako jsou cesty, silnice, železnice, mosty, lanovky. Zatímco železnice a zejména vleky v horách byly vnímány jako mírně rušivé, ale nutné zlo, pak viadukty a mosty, zvláště ty odvážné ocelové a železo betonové byly vnímány převážně pozitivně jako samostatně stojící dominanty. Nejkladněji byla hodnocena **silnice formátu menší okresky**, tedy 4,5 - 6 m široká s častými ale plynulými zatáčkami, lemovaná střídavě nízkou a vyšší zelení. Hned za ní se umístila dálnice bez příkopů doprovázená vzrostlou zelení (procenta navíc získávalo řešení, kde jízdní pruhy, pouze s úzkým odstavným pruhem podle staré normy před válkou jsou vedeny samostatně, jak je vidět na několika místech v Německu, a dělají ta dojem jednosměrné silnice široké pouze 8.5 m). Toto hodnocení zkruslovala skutečnost že bylo prováděno v době, kdy dálnice byly u nás ještě poměrně nové a lidé neznali šesti i víceproude dálnice, betonové plochy o šířce 30 metrů.
- d) Čtvrtá otázka se tuším týkala poměru vysoké a nízké zeleně. Jednoznačně nejvíce hlasů získala uspořádání s **25 -33 % vysoké zeleně v kulisách, skupinách a solitérách s výhledy do krajiny** - tedy klasické schéma barokové a empírové krajiny a přírodního parku z přelomu 18. a 19. století.

Metodický pokyn (1996) pak upozorňuje, že ochrana krajinného rázu, kulturní dominanty krajiny, harmonické měřítko a vztahy v krajině, to vše jsou pojmy poněkud choulostivé, neboť se týkají estetických měřítek, vkusu a citu a nemohou proto mít pevně stanovená a měřitelná kritéria. Jejich subjektivní posuzování je proto snáze napadnutelné a podstatně hůře zdůvodnitelné právě s ohledem na možný subjektivní přístup. Charakter těchto pojmů však nedává možnost příliš podrobně je specifikovat. Je proto nutné je v průběhu správního řízení maximálně **objektivizovat**.

K objektivizaci rozhodování správního orgánu může sloužit:

- metodika
- prováděcí předpis, jak předpokládá text zákona
- odborné (expertní) vyhodnocení konkrétního území z hlediska krajinného rázu
- rozdělení území celého státu do jednotlivých zón krajinného rázu se stanovením jejich charakteristik a podmínek, jimž se musí záměry situované do krajiny podřídít

Míchal (2/1997) k těmto objektivizačním metodám dodává, že každý je schopen rozlišit velmi krásné krajiny od méně krásných a tyto od ošklivých, přičemž dochází v různé míře k intersubjektivní shodě soudů různých lidí. Tím dospíváme k možnosti vyslovit o estetické hodnotě krajiny soud blížíci se „objektivnímu“ hodnocení.

Literatura:

MÍCHAL, I. Praktické rámce hodnocení krajinného rázu. II. Estetické hodnocení. *Ochrana přírody*, ročník 52, 2/1997. Praha: Environs, Agentura ochrany přírody a krajiny, 1997. s. 35-41.

- NAUMAN, P. Příspěvek na kolokviu: Péče o krajinný ráz. In: *Péče o krajinný ráz – cíle a metody*. Ed. I. Vorel, P. Sklenička. Praha: ČVUT, 1999. s. 92-99. ISBN 80-01-01979-9.
- VOREL, I. Prostorové vztahy a estetické hodnoty. In: *Péče o krajinný ráz – cíle a metody*. Ed. I. Vorel, P. Sklenička. Praha: ČVUT, 1999. s. 20-27. ISBN 80-01-01979-9.